

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

П. Є. Антонюк*

СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛАКОФАРБОВИХ МАТЕРІАЛІВ, ЛАКОФАРБОВИХ ПОКРИТТІВ І ПОФАРБОВАНИХ ПРЕДМЕТІВ

Після відомих політичних подій на початку 90-х років минулого століття українська криміналістика об'єктивно набуває самостійного характеру розвитку, що підтверджується окремими вітчизняними науковими дослідженнями останніх років. Однак в цьому позитивному процесі наявні й негативні моменти, які, на наш погляд, не сприяють прогнозованому розвитку теоретичної основи криміналістичного матеріалознавства, а, відповідно, й ефективному практичному застосуванню наукових результатів у цій молодій галузі криміналістичної техніки. Так, дотепер бракує науково-обґрунтованої систематизації практичних і наукових напрацювань з окремих видів криміналістичного матеріалознавства, що частково обумовлюється відірваністю вітчизняних дослідників від світових традицій і тенденцій, ігноруванням появи технологічних, наукових і методичних зарубіжних новинок, відсутністю стійкого комплексного підходу до систематизації відповідних результатів, невисоким рівнем вітчизняних матеріально-технічних ресурсів тощо. Нечисленні спроби в цьому напрямку, в силу зазначених причин, носили, як правило, розрізнений, несистематизований, періодичний та здебільшого емпіричний характер.

Загальновідомо, що саме криміналістичне дослідження лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів, пофарбованих предметів має широке розповсюдження в практиці криміналістичного розслідування кримінальних справ¹. Його актуальність пов'язана з тим, що предмети з пофарбованою поверхнею, які є елементами речової обстановки місця пригоди, а також відокремлені від них частки лакофарбових покриттів нерідко є носіями криміналістично значимої інформації про скоєні злочини (передусім дорожньо-транспортні правопорушення, вбивства, розкрадання тощо).

© Антонюк П. Є., 2006

* ад'юнкт Київського національного університету внутрішніх справ

¹ Криміналістичне дослідження лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів, пофарбованих предметів — широке поняття, яке включає в себе криміналістичну експертизу лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів, пофарбованих предметів, яка має чітку процесуальну форму, закріплену відповідними законами. Предметом криміналістичного дослідження є власне лакофарбові матеріали, утворені ними лакофарбові покриття, сліди лакофарбових матеріалів та лакофарбових покриттів, пофарбовані предмети.

Диференційований підхід до матеріальних носіїв інформації (елементів речової обстановки) дозволяє виділення криміналістичного дослідження лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів, пофарбованих предметів в окремих видів криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів. Таке дослідження здійснюється за правилами основного загальнометодичного підходу до криміналістичних матеріалознавчих досліджень і підпорядкується його законам. Суть названого підходу полягає в тому, що з наявного інформаційного простору береться така його частина, яка необхідна і достатня для вирішення поставленого завдання. При цьому розвиток прийомів і методів криміналістичного дослідження лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів, пофарбованих предметів здійснюється з позиції визнання криміналістики як базової галузі науки, а положень теорії криміналістичної ідентифікації — як єдиної науково-методичної бази².

Постановка нашого питання вимагає також характеристики загальних властивостей об'єктів криміналістичного дослідження лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів, пофарбованих предметів.

Лакофарбові матеріали являють собою багатокомпонентну суміш, яка складається з плівкоутворюючої речовини (зв'язуючого), пігментів, наповнювачів, спеціальних добавок (які розрізняються за цільовим призначенням на пластифікатори, термо- і світлостабілізатори, антиоксиданти, антипірени). В залежності від складу та призначення вони, у свою чергу, розділяються на лаки, емалі, фарби, ґрунтовки і шпаклівки.

До основних ознак лакофарбових матеріалів відносяться колір, люмінесценція в ультрафіолетових променях, прозорість (непрозорість), запах, консистенція, якісний склад, кількісний склад, природа зв'язуючого, пігментів, наповнювачів, вміст сухого залишку, форма та розміри часток пігментів і наповнювачів, швидкість висихання, наявність включень, забруднень.

Існують різні способи нанесення лакофарбових матеріалів на поверхню, що фарбується (розрізняють способи нанесення рідких та порошкових лакофарбових матеріалів). Так, нанесення рідких лакофарбових матеріалів можливо розпиленням (пневматичним, електростатичним, гідравлічним, аерозольним), зануренням, обливанням, пофарбуванням валиками, в барабанах, пензлями та ін., електро- і хемоосадженням, електрополімеризацією, полімеризацією в тліючому розряді, ініційованою полімеризацією мономерів із парової фази тощо. Спосіб нанесення порошкових лакофарбових матеріалів обумовлюється здатністю таких матеріалів легко перетворюватися в аерозолі. Аерозолі осідають на твердій поверхні в результаті електризації аерозольних часточок, контактування аерозолу, контактування аерозолу з нагрітою поверхнею, конденсації аерозолу на холодній поверхні. Крім того, в окремих випадках застосовують нанесення порошкових фарб на горизонтальну поверхню насипанням, насіванням тощо.

Всі способи нанесення рідких і порошкових фарб розділяються на механізовані, які використовуються при пофарбуванні об'єктів та предметів в умовах масового і поточного виробництва, та ручні, що використовуються в побуті, а також при одиничному виробництві в промисловості та будівництві³.

Після нанесення на сприймаючу поверхню і висихання лакофарбові матеріали утворюють *лакофарбові покриття*. Йдеться про покриття, що

² Див.: Митричев В. С., Хрусталева В. Н. Основы криминалистического исследования материалов, веществ и изделий из них. — СПб.: Питер, 2003. — С. 19.

³ Див.: Там же. — С. 150.

сформовані на поверхні виробу, предмета після нанесення на неї плівки одного чи декількох шарів лакофарбових матеріалів, пов'язаних адгезійними силами з підложкою та між собою (у випадку нанесення декількох шарів лакофарбових матеріалів). До основних ознак лакофарбових покриттів відносяться колір, люмінесценція, прозорість (непрозорість), особливості зовнішньої поверхні (наявність блиску, рельєфу тощо), адгезія, еластичність, твердість, крихкість, кількісний та якісний склад багатшарових лакофарбових покриттів, товщина загальна і пошарова, наявність включень та забруднень, дефекти.

Лакофарбові покриття вкривають поверхні самих різноманітних матеріалів: металів, дерева, паперу, шкіри, тканин, пластмас, силікатів та їх багаточисленних поєднань. Цим обумовлений широкий асортимент матеріалів, що застосовуються (складає більш ніж 2000 найменувань), обладнання й технологічних прийомів виробництва покриттів. Більше половини всіх лакофарбових покриттів застосовується в машинобудівництві, біля чверті — в будівельній індустрії, значну долю складає використання фарб в побуті⁴. Зазначимо, що поряд з декоративною функцією лакофарбові покриття виконують також захисну та спеціальну функції, роль яких зростає разом з розвитком промисловості й науки.

Пофарбований предмет — конкретний предмет речової обстановки. У зв'язку з тим, що пофарбування предметів здійснюється заводським, кустарним та саморобним способами, виділяють регламентовану та нерегламентовану технологію нанесення лакофарбових покриттів. Тому криміналістичне дослідження лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів, пофарбованих предметів відбувається не лише з використанням відповідної технологічної документації, а й інших письмових документів про процеси пофарбування, відбору порівняльних зразків, результатів опитування осіб, пов'язаних з пофарбуванням конкретних предметів.

Зрозуміло, що завдання криміналістичного дослідження лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів, пофарбованих предметів в основному мають характер *ad hoc*: визначаються ситуаційно в кожному конкретному випадку в залежності від обставин пригоди. При цьому типовими завданнями таких досліджень завжди будуть *виявлення* (встановлення наявності чи відсутності об'єктів пошуку — лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів або частин пофарбованих предметів), *діагностика* (визначення природи, найменування, призначення, області застосування, виникнення, умов існування, причин зміни властивостей чи інших класифікаційних властивостей об'єктів — елементів речової обстановки, а також обставин слідоутворення, тобто факту контактної взаємодії, тощо) та *ідентифікація* (встановлення ототожнення елемента речової обстановки — конкретного обсягу лакофарбових матеріалів, пофарбованого предмета, загальної родової/групової приналежності об'єкта, що розшукується та перевіряється).

Особливістю криміналістичного дослідження лакофарбових матеріалів і лакофарбових покриттів є те, що найчастіше на дослідження потрапляють лише мікрочасточки лакофарбових покриттів та мікросліди лакофарбових матеріалів. Це обумовлює особливість методів та прийомів, що застосовуються при пошуці, виявленні, фіксації, вилученні та упакуванні цих утворень. Спеціалісти зазначають, що саме вірно обрані методи роботи з мікрочастками та мікрослідами лакофарбових покриттів та матеріалів на місці їх виявлення є запорукою успішності їх подальшого криміналістичного дослідження щодо поставлених завдань⁵. На теперішній час криміналістичною практикою вироблений достатньо

⁴ Див.: Там же. — С. 144.

⁵ Зуев Е. И., Капитонов В. Е. Методика обнаружения и техника изъятия микрочастиц на местах происшествий // Экспертная практика. — 1978. — Вып. 11. — С. 28-29.

ретельний комплекс методичних рекомендацій по роботі з мікрооб'єктами на всіх стадіях криміналістичного дослідження⁶. Специфікою при роботі саме з мікрочасточками лакофарбових покриттів та мікрослідами лакофарбових матеріалів є розуміння того, що ці мікрооб'єкти є носіями не тільки структурних ознак, але й морфологічних, автоматично набуваючи властивості предметів комплексного дослідження матеріалів, речовин та виробів з них⁷. А для успішного вирішення ідентифікаційної задачі важливо дотримуватися методичних рекомендацій щодо відбору порівняльних зразків лакофарбових матеріалів та лакофарбових покриттів з урахуванням обставин пригоди, типу мікрооб'єктів (слід-нашарування, слід-притертість, слід-проникнення, слід-відділення, слід-відокремлення, слід-відкол, царапини, задери, притертості)⁸.

У рамках криміналістичного дослідження лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів та пофарбованих предметів в окремих випадках вирішуються завдання, які спрямовані на встановлення, зокрема: способу пофарбування конкретного пофарбованого предмета; факту підфарбування чи (або) перефарбування конкретного пофарбованого предмета; первісного кольору пофарбованого предмета; приблизного часу експлуатації пофарбованого предмета (стосовно транспортних засобів); наявності (виявлення) на певному об'єкті частин лакофарбового покриття; належності раніше виявлених часток до лакофарбового матеріалу чи лакофарбового покриття; механізму формування слідів лакофарбового покриття на об'єкті-носії; факту виникнення слідів лакофарбового покриття на об'єкті-носії саме при обставинах події, що розслідується (контактного виникнення слідів лакофарбових покриттів); цільового призначення лакофарбових покриттів; типу та марки транспортного засобу; кольору й торгового найменування кольору автоемалі, якою вкрито транспортний засіб; періоду випуску автомобіля; ототожнення пофарбованого предмета та часток лакофарбового покриття, ймовірно відокремлених від нього; факту контактної взаємодії предметів, якщо хоча б один з них пофарбований; факту використання одного й того ж предмета в декількох пригодах тощо.

Всі ці завдання в криміналістичному дослідженні лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів, пофарбованих предметів вирішуються завдяки використанню певного комплексу методів, а саме: методів світлової оптичної і електронної мікроскопії, молекулярного спектрального і рентгенівського фазового аналізу, рентгеноспектрального, емісійного спектрального і мікроспектрального аналізу, методу лазерного аналізу; методу хімічного мікроаналізу.

Криміналістичне дослідження лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів, пофарбованих предметів має комплексний характер⁹. Тому якщо дослідження морфології лакофарбового покриття із застосуванням методів мікроскопії дозволяє виявити таку сукупність загальних та індивідуальних ознак лакофарбового покриття, яка достатня для ототожнення конкретного пофарбованого предмета, то необхідність аналізу складу лакофарбових матеріалів і покриттів відпадає. У випадку неможливості вирішення поставленої задачі по

⁶ *Одиночкина Т. Ф.* Техничко-криміналістические методы и средства работы с микрообъектами на месте происшествия и перспективы их развития // Экспертная практика. — 1983. — Вып. 20. — С. 69-71.

⁷ *Бибииков В. В.* Схема комплексного исследования веществ, материалов, изделий // Экспертная практика. — 1985. — Вып. 23. — С. 38.

⁸ *Лосев Ю. А., Кошелева Л. И.* Практика предварительного исследования лакокрасочных покрытий, изъятых с мест дорожно-транспортных происшествий, с использованием коллекции ЛКП // Экспертная практика. — 1985. — Вып. 23. — С. 119-120.

⁹ *Кошелева Л. И., Горшенин Ю. А., Алехина Е. Н.* Заключение экспертов по криминалистическому исследованию лакокрасочных покрытий // Экспертная практика. — 1984. — Вып. 22. — С. 57-58.

результатах морфологічного аналізу застосовуються більш складні аналітичні методи, поєднання яких здійснюється з урахуванням природи та стану об'єкта, а також особливостей слідоутворення.

Наприкінці зазначимо, що ми не ставили за мету впровадження нових методів чи способів дослідження, а лише намагалися систематизувати наявні відомості про об'єкти криміналістичного дослідження лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів, пофарбованих предметів та їх властивості. Спроба автора обумовлена загальновідомим розумінням того, що успіх будь-якого криміналістичного дослідження залежить не тільки від компетенції й особистого досвіду певного спеціаліста, кількості запроваджених методів та технічного оснащення дослідника, а й від рівня пізнання спеціалістом загальних відомостей про об'єкти дослідження, їх властивості, закономірності створення, їх взаємозв'язок з оточуючим середовищем (речовою обстановкою) та стан їх змін в динаміці науково-технічних досягнень.

У контексті нашого питання констатуємо, що відповідних наукових досліджень дотепер бракує. За останні роки чи не єдиним вітчизняним дослідженням є колективна праця науково-дослідної установи, яка надає методичні рекомендації для практикуючих експертів¹⁰. Однак дана праця, яка безумовно має певне практичне значення, не може розглядатися як така, що носить випереджаючий характер і можливість застосування на всі практичні ситуації. Це, власне, є не випереджаючим кроком науки, а скоріше відповіддю на результати науково-технічного прогресу в галузі машинобудівництва та спробою надати допомогу практичним працівникам у вирішенні завдань, з якими вони почали стикатися іноді при дослідженні лакофарбових покриттів автомобілів. Вочевидь, що вже є нагальна потреба в комплексному криміналістичному дослідженні лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів, пофарбованих предметів, яке, окрім іншого, містило би ретельно науково обґрунтовану свою власну спеціальну методіку, що зорієнтована на специфіку цих матеріалів та їх властивостей. Як кінцевий результат, така методіка сприяла би підвищенню оперативно-розшукової значимості інформації по результатах попереднього дослідження лакофарбових матеріалів, лакофарбових покриттів, пофарбованих предметів при криміналістичному розслідуванні кримінальних справ.

¹⁰ Криміналістичне дослідження лакофарбових покриттів автомобілів, нанесених за новими технологіями пофарбування: Методичні рекомендації для експертів. — К.: КНДІСЕ, 2004.